

Írta: Bartók Judit

Családjukból kiemelt gyerekek Finnországban

A bentlakásos gyermekjóléti intézmények rendszere

1998 augusztusában Magyarország adott otthont az IFCO (Nevelőszülők Nemzetközi Szervezete) által rendezett európai nevelőszülői konferenciának. A találkozón a finn kollégák is részt vettek, akiknek országában tekintélyes hagyományokkal rendelkező, kiterjedt nevelőszülői hálózat működik. A Család, gyermek, ifjúság testvérlapjában, a Children in Residential Care in Finland (Gyermekotthonban nevelkedő gyerekek Finnországban) című folyóiratban azonban a családjukból kiemelt és valamilyen bentlakásos intézményben elhelyezett gyermekekről és a velük végzett munkáról találhatunk írásokat. Ezekből válogatva mutatjuk be a bentlakásos gyermekjóléti intézmények finnországi rendszerét, az otthonokban dolgozó szakemberek tevékenységét és az ott alkalmazott módszereket.

A gyermekjóléti munka legfontosabb alapelve a gyermek érdekeinek védelme. Akár egyéni esetkezelésről, akár családokkal folytatott szociális munkáról van szó, elsősorban a gyermeknevelés terén kell a szülőket, illetve a gyámot támogatásban részesíteni. Elő kell segíteni, hogy felismerjék gyermekük fizikai, pszichológiai és társas szükségleteit. Az ilyen gyermekjóléti szolgáltatások többnyire nyílt gondoskodás keretében valósulnak meg. Azonban ha a problémák olyan súlyosak, hogy a nyílt gondoskodás keretében nyújtott segítség nem javít a helyzeten, és a gyermek családból történő kiemelése és intézeti elhelyezése a gyermek érdekeit szolgálja, nem szabad késlekedni a szükséges lépések megtételével.

A települési önkormányzat szociális bizottsága köteles kiemelni a gyermeket családjából, és helyettesítő ellátást nyújtani számára, ha

- a gyermek egészsége vagy fejlődése megfelelő gondoskodás vagy egyéb otthoni feltételek hiánya miatt súlyosan veszélyeztetett, illetve ha a gyermek súlyosan veszélyezteti saját egészségét vagy fejlődését valamilyen tiltott szerrel való visszaélés, súlyos törvénysértés elkövetése vagy egyéb hasonló magatartás által
- a nyílt gondoskodás nem megfelelő vagy eredménytelen
- a helyettesítő gondoskodás a gyermek érdekeit szolgálja.

A gyermek gondozásba vételének előfeltétele, hogy a fenti három kritérium mindegyike egyszerre valósuljon meg. A kiemelés előtt minden esetben alaposan meg kell vizsgálni a gyermek általános élethelyzetét, fejlődési lehetőségeit, és fel kell mérni, mennyire képesek a szülők gyermekük igényeinek kielégítésére. Ugyanazok a szabályok érvényesek, ha a szülők önként kérik, és akkor is, ha ellenzik a kiemelést.

A Finnországban jelenleg érvényes Gyermekjóléti Törvény (1984) arra is lehetőséget ad, hogy a gyermeket nyílt gondoskodás keretében helyezék gyermekotthonba vagy nevelőszülőkhöz. Ebben az esetben a kiemelés átmeneti időre szól, és a gyermek fejlődését segíti elő, illetve a gyermek és szülei/gyámja rehabilitációját szolgálja. Egyes esetekben az egész családot befogadják az otthonba, és ott biztosítják számukra a szükséges segítséget.

A nyílt gondoskodás részeként megvalósuló intézeti elhelyezés elsősorban családi krízishelyzetekben ajánlott, amikor a szülők együttműködnek és megfelelően motiváltak a szükséges szociális segítség, egyéb gondoskodás vagy rehabilitáció igénybevételére. A kiemelés idejének lejártával a legtöbb gyermek visszatér otthonába – és ez is a cél –, ám vannak, akik továbbra is gondozásban maradnak.

A gondozásba vétel folyamata

Amikor fontolóra veszik, hogy egy gyermeket kiemeljenek a családjából, és helyettesítő gondoskodásban részesítsék, a döntés előtt meg kell ismerni a gyermek érdekeit. Ehhez a korától és fejlettségétől függően figyelembe kell venni a véleményét és kívánságait, és meg kell vizsgálni a környezetet, amelyben nevelkedik. Fel kell becslülni az alternatív gyermekjóléti intézkedések hatásait a gyermek fejlődésére, illetve össze kell azokat hasonlítani a kiemelés hatásaival.

Egy 12 éves vagy idősebb gyermeknek és szüleinek vagy gyámjának illetve az őt eltartó felnőttnek joga van meghallgatást kérni. Egy 15 éves vagy idősebb fiatal a többi felnőttel egyenrangú érintett félnek tekintendő, ezért beleszólása van minden őt érintő gyermekjóléti ügybe.

Gondoskodásba vétel és intézeti elhelyezés előtt a helyi önkormányzat szociális bizottsága szükség esetén olyan szakemberekkel konzultál, akik a gyermekek testi és szellemi fejlődéséről szolgálhatnak bővebb információval. Leggyakrabban gyermekorvosoktól, nevelési tanácsadók munkatársaitól illetve pedagógusoktól kérnek szakvéleményt.

Ha egy 12 éves gyermek vagy a szülei ellenzik a kiemelést, illetve ha valamelyik fél nem sikerült meghallgatni, a döntést a tartományi közigazgatási bíróságnak kell 30 napon belül jóváhagynia.

Ha egy gyermek közvetlen veszélyben van, vagy valamilyen más okból sürgős elhelyezést igényel, nem szükséges a bírósági jóváhagyás. A rendkívüli gondoskodásba vételt 14 napon túl meg kell szüntetni, ha addig nem veszi kezdetét a nem sürgős esetekben szokásos kiemelési eljárás. A rendkívüli elhelyezés maximum 30 napig tarthat, és csak nagyon indokolt esetekben hosszabbítható meg maximum újabb 30 nappal.

Adatok

Finnországban évente 20 000 gyermek részesül valamilyen gyermekjóléti szolgáltatásban (ez a 18 év alatti gyermekek 1, 5%-a), közülük 8000-et emelnek ki a családjából. A kiemelt gyerekek valamivel több, mint a fele kerül nevelőszülőkhöz, a többiek, pedig gyermekotthonokba.

A kiemelések kétharmadának kezdetén feltételezik, hogy hosszú távú megoldásról van szó, azonban a szülőkkel közösen megtervezett, rövid távú gondoskodásba vétel is egyre gyakoribbá válik, csakúgy, mint a krízishelyzetekre visszavezethető sürgős elhelyezés.

A gondoskodásba vétel mögött meghúzódó legáltalánosabb okok a következők: a szülők tiltott szerhasználata, elhanyagolás, a szülők pszichológiai problémái, gyermeknevelési nehézségek, családi konfliktusok. A kiemelés történhet a gyermek magatartása miatt is, ilyenkor főleg iskolai problémákról illetve törvénysértésekről van szó.

Az összes kiemelés 90%-a az érintettek beleegyezésével zajlik. Noha a kiemelési ügyek száma nem emelkedett; az ellenzett kiemeléseké csaknem duplájára nőtt az utóbbi öt évben, és mostanra eléri a 20%-ot. A beleegyezés hiánya nagyrészt a 15 évnél fiatalabb gyerekek

eseteire jellemző, 60%-ban pedig 7 évnél fiatalabb gyerekeket érint (Finnországban 7 éves kortól kezdődik az iskolakötelezettség).

Ennek az emelkedésnek egyik oka az lehet, hogy – a szociális munkával szemben megfogalmazódó kritikák következtében – élénkebbé váltak a gyermekjóléti intézkedésekre adott tiltakozó reakciók. Másrészt a kliensek jobbiztonságának növekedése is szerepet játszhatott a folyamatban. Egy 1990-es törvénymódosítás különleges hangsúlyt fektet a kliensek véleménynyilvánításhoz való jogára, és megkönnyíti a kiemelés ellenző érintettek számára, hogy meghallgatás keretében ismertessék az álláspontjukat. Részben emiatt derül ki gyakrabban, hogy a kliensek nem értenek egyet a kiemeléssel, és így a tartományi közigazgatási bíróságnak kell jóváhagynia a döntést.

Gondozási terv

Minden gyermekjóléti esetben – akár egyéni esetkezelésről, akár családokkal folytatott szociális munkáról van szó – kötelező gondozási tervet készíteni, kivéve, ha a kliens csak átmeneti tanácsadást vesz igénybe. A terv elkészítése során az ügyben érintettek a szociális munkás segítségével felméri a helyzetet, és próbálnak közösen alternatív megoldási módokat találni. A gyermek, a szülei/gyámja és gyermekotthoni elhelyezés esetén a gondozásban részt vevő személyek valamennyien az érintettek közé tartoznak. A gondozási terv egyik célja, hogy hosszú távon biztosítson támogatást a kliens számára.

A terv tartalmazza a célokat, az eszközöket és a becsült időhatárt, amelyen belül a kitűzött célt el kell érni. Pontosan meghatározzák benne a gyermek érdekeit, és előrevetítik az intézkedések valószínű következményeit a gyermek fizikai és szellemi fejlődésére. A tervnek arra is ki kell térnie, hogy milyen időközönként szükséges az ismételt állapotfelmérés.

Ha a gyermeket kiemelték a családjából, a tervnek tartalmaznia kell a gondozás céljait, a támogatás és segítség speciális formáit, amelyekre a gyermeknek, a szüleinek vagy a nevelőszüleinek szükségük van, a gyermek szüleivel vagy más közeli hozzátartozóival való együttműködés mikéntjét, az utógondozásra vonatkozó elképzeléseket, valamint szükség esetén egy külön nevelési és terápiás tervet.

A helyettesítő gondoskodás formái

A helyettesítő gondoskodás megvalósulhat nevelőszülőknél vagy gyermekotthonban történő elhelyezés által, illetve bármilyen más, a helyzetnek megfelelő formában, amelyre példaként említhetjük a támogatott, önálló lakhatási lehetőséget vagy annak az elősegítését, hogy a szülők a kiemelt gyermekkel közös lakóegységben élhessenek.

A lakóegységek közé a gyermekotthonok, az ifjúsági otthonok, a javítóintézetek és egyéb hasonló létesítmények tartoznak. Finnországban kb. 180 gyermekotthon található, ezeknek kétharmadát települési önkormányzatok vagy városok föderációi tartják fenn, a többit, pedig nonprofit szervezetek működtetik. Javítóintézetből 12 van: 10 állami és 2 magán. Az intézeti férőhelyek száma 2800, ám ez folyamatosan csökken.

„Valamennyi bentlakásos ellátást nyújtó létesítményre ugyanaz a szabályozás vonatkozik. A javítóintézetek esetében van azonban egy külön szabály: 12 évesnél fiatalabb gyereket csak szüleivel vagy gyámjával, illetve az őt ellátó felnőttel együtt helyezhetnek javítóintézetbe.

Az utóbbi években egyre több, a nevelőotthoni és a nevelőszülői gondoskodás között átmenetet képező, kisméretű lakóegységet hoztak létre az országban. A legtöbb ilyen

intézményt két vagy több személy működteti, akik közül legalább egy rendelkezik a megfelelő képzettséggel. Az ellátott gyerekek száma általában 4 és 7 között mozog.

Az ellátás tartalma és körülményei

Azt követően, hogy egy gyermeket kiemelték a családjából, az önkormányzat szociális bizottsága határoz az ellátásáról, az oktatásáról, fejlődésének nyomon követéséről és a lakóhelyéről. A szüleit (vagy az őt ellátó felnőttet) továbbra is megilleti a szülői felügyeleti jog.

A helyettesítő gondoskodásban részesülő gyermeknek joga van kapcsolatot fenntartani a szüleiével. A Gyermek Kiemeléséről és a Kapcsolattartásról szóló Törvény (1984) kimondja, hogy:

„A helyettesítő gondoskodás célja, hogy a gyermek számára biztosítsa az egyéni igényeinek és elképzeléseinek megfelelő, kiegyensúlyozott fejlődést, elősegítse a szoros és szeretetteljes emberi kapcsolatok kialakulását, elsősorban a gyermek és szülei között.”

„A gyermeket jó színvonalú nevelésben és gondoskodásban kell részesíteni, és biztosítani kell számára a korának és érettségének megfelelő védelmet és támogatást. Biztonságot nyújtó és motiváló környezetben kell felnevelni, és lehetővé kell tenni, hogy azt tanulja, amihez kedve és tehetsége van.”

„A gyermeket megértéssel, védelemmel és szeretettel kell körülvenni. Nem elnyomni, testileg fenyegetni vagy más módon megalázní. Önálló, felelősségteljes felnőtté érésében biztatni és támogatni kell.”

Egy intézményen belül egy vagy több lakóegység lehet, melyeknek mindegyikében maximum 8 gyermek vagy fiatal élhet. Egy egyetlen épületből álló létesítmény maximum 24 gyermeknek/fiatalnak adhat otthont. Az intézmények háromnegyedének esetében a lakóegységek mérete megfelel az előírásoknak.

Valamennyi lakóegységnek megfelelő személyzettel kell rendelkeznie: egy-egy lakóegységben legalább 5 nevelőnek és pedagógusnak kell dolgoznia.

Szinte minden intézményben vannak ún. „egyéni nevelők”, akiknek felügyelete alá egy, de maximum két „saját” gyermek tartozik. Elsősorban ők felelősek ezeknek a gyerekeknek a neveléséért, oktatásáért.

A gyermekjóléti intézmények célkitűzései és szolgáltatásai meglehetősen sokfélék. A legtöbbjük hosszú távú ellátást nyújt mindenféle korú gyerekek és fiatalok számára. Vannak, ahol krízisintervenciót végeznek sürgős esetekben. Az utóbbi években a szolgáltatást több helyütt kiterjesztették a családok bentlakásos ellátására is.

A létesítmények szolgáltatási köre folyamatosan bővül: egyre több helyen működtetnek támogatott, önálló lakásokat, családrehabilitációs és krízisotthonokat, sőt nappali ellátást nyújtó házakat is.

A szakemberek mostanában növekvő figyelemmel fordulnak a bentlakásos ellátás tartalma felé. A hangsúlyt a tartós emberi kapcsolatokra, a függetlenség és a kezdeményezőkézség támogatására, illetve a családokkal folytatott szociális munka mindenféle fajtájára helyezik.

Együttműködés a családokkal

A szülőkkel vagy gyámokkal történő együttműködés az önkormányzat szociális bizottságának feladatkörébe tartozik. Ez mindenek előtt azt jelenti, hogy a bizottság munkatársai segítenek a családoknak javítani életkörülményeiken, kapcsolatot tartani

gyermekükkel, és konzultálnak velük a gyermeket érintő kérdésekben. Az együttműködés már az előkészítő fázisban megkezdődik, amikor a nyílt gondoskodást nyújtó szakember, a szülők és a befogadó intézmény munkatársa megtervezi a kiemelés folyamatát.

A családjából kiemelt gyermek számára biztosítani kell a fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges, folyamatos és biztonságot nyújtó emberi kapcsolatokat. A kapcsolattartáshoz való jog azt jelenti, hogy a gyermek bizonyos időt otthon tölthet, meglátogathatja a barátait és a rokonait, a szülők bejárhatnak az otthonba, és részt vehetnek a gyermek nevelésében és ellátásában. A gyerek és a szülők közösen tervezhetnek szabadidős programokat is. A telefonálás – kifelé és befelé – szintén a kapcsolattartás egy formája.

Az önkormányzat szociális bizottsága támogatja és elősegíti a gyermek kapcsolatát szüleivel, például úgy, hogy hozzájárul az utazási költségekhez, megszervezi a szállást és az ellátást, illetve más gyakorlati segítséget nyújt.

A szülőkkel vagy egyéb, a gyermekhez közel álló személyekkel való kapcsolattartás korlátozható, ha az egyértelműen veszélyt jelent a gyermek fejlődésére vagy biztonságára, illetve ha veszélyezteti a szülők, a nevelőszülők, más gyermekek vagy az otthonban dolgozó személyzet biztonságát. Azonban ilyen megszorítást csak abban az esetben lehet bevezetni, ha mindenképpen szükség van rá, azaz ha a veszélyt semmilyen más módon nem lehetett elhárítani vagy enyhíteni.

Utógondozás

A helyettesítő gondoskodás megszűntekor a szociális bizottság köteles utógondozást szervezni a gyermek ellátásáért felelős személy számára, mindaddig, amíg a gyermek be nem tölti a 21. életévét.

Az utógondozás célja az, hogy az eredmények tartósak legyenek. Az utógondozás tartalma önkormányzatonként változik, segítséget nyújtanak a munka- és lakáskeresésben, továbbképzési támogatást biztosítanak. Bizonyos esetekben a nevelőszülői vagy a bentlakásos elhelyezés folytatódik.

Milyen a jó gyermekotthon?

– Gyerekek fogalmazásai –

„Egy jó gyermekotthonban klassz lenni, és mindenki jól kijön a másikkal, és meg lehet beszélni a dolgokat. Ha baj van, közösen találunk megoldást. Megbízhatunk egymásban, nem cukkoljuk a másikat, és téged sem cukkol senki. Jó lenne, ha több lány lenne, mert most én vagyok itt az egyetlen. És időnként szeretnék egy kis magánéletet is. Az ember néha a saját gondolatait se hallja. Azt kívánom, bár csak mindannyian barátok lennénk, mert akkor nem kéne mindig butaságokon veszekedni. Jó lenn több zsebpénz is, heti 48-cal nem megyünk valami sokra.”

„Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy tízéves kislány, Miri. Boldogan élt otthon az anyukájával, a bátyjával, Jannal és a húgával, Tinával. Apu elment, amikor Miri még csak kislány volt, és anyunak egyedül kellett gondoskodni róluk. Anyu rengeteget dolgozott, és egy esős őszi napon becsavarodott, és el kellett mennie kezelésre. A gyerekeknek megintézetbe kellett menniük. Már egyszer voltak intézetben, kivéve Tinát, aki még csak három éves volt. Gyorsan hozzászoktak az új otthonhoz, és Miri hamarosan új barátokat talált magának. Jan. Tina és Miri boldogok voltak az új otthonukban, csak Miri nem szeretett mosakodni lefekvés előtt (de a nevelő, ki tudja miért, ragaszkodott hozzá). Még egy dolog nem tetszett neki, amikor egyszer a folyosón játszottak (igaz, ez nem sokszor fordult elő),

kirakták szépen a játékokat, és egy felnőtt egy másik csoportból keresztül gázolt rajtuk, és minden tönkre tett. Miri szerint egy gyermekothonnak szépnek, biztonságosnak és békésnek kell lennie. Az allergiás gyerekeket külön csoportba kellene tenni, a többieket meg egy rendesbe, ahol tarthatnának állatokat (vagy legalább spórolhatnának rá). Akkor megtanulnának felelősséget vállalni egy állatért, és élveznék, hogy gondoskodhatnak róla.”

Közösségi otthonok

A közösségi otthonokban (amelyeket korábban javítóintézeteknek hívtak Finnországban) olyan gyerekek és fiatalok élnek, akiknek iskolai problémáik vannak, valamilyen törvénysértést követtek el stb. Az otthon célja, hogy segítsen a diákoknak megtalálni a helyüket a közösségben. Házimunka, tanulás, szabadidős programok, csoportfoglalkozások és családorientált szociális munka – ezek a tevékenységek javítják az önértékelést, és segítik az önálló, felelősségteljes felnőtté válást.

Az első finnországi javítóintézetek kb. száz évvel ezelőtt alakultak. Akkoriban a börtönhálózathoz tartoztak, és csakis bírósági ítélet alapján helyezhettek valakit javítóintézetbe. Az 1920-as években módosították a rendszert, amikor is az egyik javítóintézetet átalakították fiatalkorúak börtönévé, a többit, pedig a szociális hatóságok rendelkezésére bocsátották

Az 1984-es finn Gyermekvédelmi Törvény rendelkezése a javítóintézeteket gyermekjóléti létesítményekké minősítette, és a többi bentlakásos nevelőotthon közé sorolta. Azóta nevezik ezt a fajta intézményt közösségi otthonnak.

Jelenleg tíz állami (215 férőhely) és két magán (129 férőhely) közösségi otthon van Finnországban. A feladatuk az, hogy súlyos tüneteket mutató serdülők számára gondoskodást és tanulási lehetőséget nyújtsanak. Hosszú évek óta segítik őket új életstratégiák elsajátításában. A középiskolai oktatás is az otthonon belül zajlik.

Korábban az elkülönítés volt a gyakorlat: külön otthonban éltek a lányok és a fiúk. Mostanra csaknem valamennyi intézmény koedukált lett.

Ezzel párhuzamosan felhagytak a tünetek szerinti specializálódással is, és a diákok a családjuk lakóhelyéhez legközelebbi otthonba kerülhetnek. Így az intézmény számára sokkal könnyebb az együttműködés a családokkal, és a diákoknak is egyszerűbb megoldani a hétvégi eltávozásokat. Ugyanakkor lehetetlen elkerülni, hogy néhányan az otthonuktól több száz kilométerre kapjanak helyet, aminek az az oka, hogy Finnország egyes területein igen kicsi a népsűrűség.

Szoros együttműködés a családokkal

A gyerekek nagy része 13-15 évesen kerül az otthonba, és 16-17 évesen költözik ki. Az állami fenntartású otthonokban az átlagos gondozási idő valamelyest hosszabb egy évnél.

A fiúkra jellemző, hogy csaknem minden esetben van törvénysértés a múltjukban – ez legtöbbször gépkocsi lopás. A bekerülés előtt sokan küszködtek iskolai problémákkal. A fiatalok kb. fele már megjárta valamilyen más bentlakásos gyermekjóléti intézményt, vagy valamennyi időt nevelőszülőknél töltött.

Az elhelyezést különös körültekintéssel készítik elő. A fiatal szüleivel együtt körbevezetik az intézményben, azután időt adnak neki, hogy végiggondolhassa a dolgokat. Előfordul, hogy a látogatás alatt lezajlott beszélgetésnek köszönhetően a család kezdi tisztábban látni, a problémákat, és inkább a nyílt gondozás vagy a terápia mellett teszik le a voksukat.

Bekerüléskor valamennyi fiatal számára gondozási tervet készítenek, amelynek célkitűzései irányulhatnak a serdülő magatartásproblémáira vagy a családi gondokra vagy mindkettőre.

Néhány közösségi otthonban a hagyományos nagy létszámú csoportok helyett kisebb, családi otthonokat alakítottak ki, amelyekben a gondozók saját családjukkal és 4-6 fiatalal élnek együtt.

Így a serdülők egyszerre élvezhetik a nevelőszülői gondoskodásra jellemző előnyöket, és részesülhetnek a közösségi otthon szakembereinek speciális támogatásában.

A többi közösségi otthonban még mindig maximum 8 fiatal befogadó csoportokkal dolgoznak. Szinte valamennyi létesítmény rendelkezik különálló lakásokkal, ahol a fiatalok az önálló életet gyakorolhatják.

Minden közösségi otthonnak van saját középiskolája. A gondozók és a pedagógusok szoros együttműködése biztosítja a fiatalok átfogó rehabilitációját. Lehetőség van rá, hogy egy fiatal csak az iskolába járjon be az otthonba, és a saját családjával éljen, de az ellenkezője is előfordul: ilyenkor az otthonban lakó fiatal „egy kinti iskolában tanul.

A közösségi otthonok jelentős összegeket fordítanak szabadidős tevékenységekre. Valamennyiről elmondható, hogy jól ellátott sportolásra vagy különféle hobbik üzésére alkalmas létesítményekkel és eszközökkel. Ezen kívül gyakran szerveznek kirándulásokat, külföldi utazásokat is.

Az utóbbi időben a közösségi otthonok – a többi gyermekjóléti intézményhez hasonlóan – családcentrikusabbak lettek. A családokkal való együttműködés igen szoros, az otthon munkatársai segítenek a családtagoknak leküzdeni problémáikat. A gyerekek a lehető leggyakrabban töltik otthon hétvégéiket, néhány helyen minden hétvégére hazautaznak.

Pszichoszociális rehabilitáció

A közösségi otthonok aktív munkakapcsolatot tartanak fenn gyermekpszichológusokkal és pszichiáterekkel. A fiatalok nagy része járt a bekerülést megelőzően terápiára, vagy feküdt valamennyi ideig pszichiátriai osztályon. Az egyéni pszichoterápia néhányuk esetében tovább folytatódik az otthonban is. A kezelés lehet gyógyszeres vagy terápiás, illetve a kettő kombinációja. A pszichoszociális rehabilitáció valamennyi otthonban a legalapvetőbb célkitűzések egyike.

Utógondozás

Ha egy fiatalember elhagyni készül az otthont, távozását igen körültekintően készítik elő. Már az érkezésekor kidolgoznak egy gondozási tervet, amelyben meghatározzák, hogy mennyi időt szükséges előreláthatólag az otthonban töltenie. Mialatt a fiatal az otthonban él, a tervet folyamatosan alakítják, finomítják, úgy, hogy közben a távozás utáni kilátásaira is gondolnak.

Sok fiatal hazatér a családjához, ahol a családorientált szociális munkának köszönhetően gyakran rendeződik a helyzet. Más esetekben a fiatal és a család érdekei is azt kívánják, hogy a korábbi gondozott önálló életet kezdjen.

Az elmúlt években több helyen is előfordult, hogy az önkormányzat nonprofit szervezetekkel karöltve számos lakást szerzett meg a bentlakásos gyermekintézményekből kikerülő fiatalok számára. Általában egy civil segítő is lakik a közelben vagy ugyanabban a lakótömbben.

Korlátozó intézkedések

A közösségi otthonok csak épp annyira zárt intézmények, mint bármely más gyermekjóléti létesítmény. A finn Gyermekjóléti Törvény meghatározza azokat az eseteket, amelyekben jogos lehet bizonyos kényszerű intézkedések meghozatala. Az elkülönítés és a szabadság korlátozása megengedett a közösségi otthonokban, de csakis akkor, ha arra nevelési szempontból feltétlenül szükség van.

Egy fiatal csak akkor lehet elkülöníteni, ha ön- és közveszélyes – például, ha alkohol befolyása alatt agresszívvá válik. Az elkülönítés ideje alatt a fiatalnak lehetőséget kell adni arra, hogy a történetet megbeszélhesse az otthonban dolgozó szakemberrel. 1984-es hatályba lépése után a finn Gyermekjóléti Törvény radikális változásokat hozott az elkülönítési gyakorlatban.

Egy fiatal mozgásszabadságát szintén korlátozni lehet intézeti tartózkodása alatt. Megtilthatják, hogy elhagyja az otthon területét, vagy korlátozhatják egyéb módon is, de az ilyen korlátozások csakis határozott időre szólhatnak.

Az Ylane Közösségi Otthon

Az Ylane Közösségi Otthon a tíz állami közösségi otthon egyike Finnországban. Az ország déli részén helyezkedik egy tó partján. 1943-ban leány-nevelőintézetnek építették, és a mostani rendeltetésének 1979-ben adták át.

Jelenleg 22 fiú és lány befogadására alkalmas. 33 alkalmazottat foglalkoztat – közülük 12 nevelő, négy, pedig tanár az otthonhoz tartozó speciális általános iskolában.

„Mindenekelőtt családorientált szociális munkát végzünk. Azt szeretnénk elérni, hogy a szülők is részt vegyenek a nevelésben, hiszen a családon belül is változásokat kell elindítanunk. Egy gyerek hiába tölt itt átlagban 18 hónapot és viselkedik jól, ha otthon minden marad a régiben” – vallja Seppo Laine, az otthon igazgatója.

A kert, az üvegházak, a házat körülölelő természet rengeteg tennivalót kínál a fiatalok számára. Sziklamászás közben vagy kenutúrák alatt pozitív irányba terelhetik felesleges energiáikat, és próbára tehetik magukat.

„Azt mondják, a tétlenség minden baj forrása. Ha a felnőttek nem kínálnak a gyerekeknek semmilyen tennivalót, a gyerekek keresnek valamit maguknak, és az eredmény nem mindig pozitív” – mondja Risto Nuppola pszichológus, igazgatóhelyettes.

SINUT – Állami gondoskodásban élő fiatalok finnországi szervezete

A SINUT 1992 januárjában jött létre, és tagságát gyermekotthonokban, ifjúsági nevelőotthonokban és nevelőszülőknél élő gyerekek alkotják. Az szervezet egyik célja az, hogy a gyerekeknek több beleszólása legyen a helyettesítő gondoskodás folyamatának alakulásába.

„A SINUT megalapítása nevelt gyermekek és nevelőszülők ötlete volt” – mondja Marjatta Weckström gyógypedagógus, a szervezet kontaktszemélye, aki maga is 12 éve nevelőszülő, és hét nevelt gyermeke van.

A SINUT elsődleges célja, hogy elősegítse a gyermekotthonokban, ifjúsági nevelőotthonokban és nevelőszülőknél élő gyerekek önállóvá válását. Ugyanakkor lehetőséget teremt arra is, hogy a fiatalok hallathassák a hangjukat, és részt vehessenek a helyettesítő gondoskodás különböző típusainak továbbfejlesztésében.

„Egy további cél, hogy nagyobb publicitást kapjon a helyettesítő gondoskodás, ahogyan azt a gyerekek látják, és hogy az emberek figyelmét ezekre a kérdésekre irányítva a közvéleményt az ifjúság mellé állítsuk” – folytatja Marjatta Weckström. „A politikusokra és a hatóságok képviselőire nyomást kell gyakorolni annak érdekében, hogy tekintetbe vegyék ezeknek a fiataloknak a véleményét a gyermekjóléti rendszer fejlesztésekor.”

A felnőttek háttérbe húzódnak

A SINUT a Finn Családvédelmi Szövetség tagszervezete. A Szövetséggel és más szervezetekkel közösen képzéseket indít fiatalok és nevelőszülők számára. Tervezik szemináriumok és konferenciák lebonyolítását, kirándulások (sítábor, országjárás stb.) szervezését.

A szervezetnek saját telefonügyelete van. A fiatalok gondjaikkal a kontaktszemélyhez, Marjattához fordulhatnak telefonon keresztül vagy levélben.

A szervezet 13 és 25 év közötti gyerekeket és fiatalokat vár tagjai közé, akik nevelőszülőknél illetve nevelőotthonokban élnek vagy éltek.

Nevelőszülők vér szerinti gyermekei is lehetnek tagok. A SINUT igazgatóságába is beválaszthatják őket, de csak olyan arányban, hogy ne ők alkossák a többséget.

A felnőttek arra törekszenek, hogy idővel kiegészítő szerepbe húzódjanak majd vissza. Azonban a szervezet indulásakor szükség van rájuk, amíg a fiatalok elegendő tapasztalatra nem tesznek szert, az egyesületi munkát illetően.

„A fiatalok ezidáig még nem tudtak önállóan gyűléseket szervezni. Tervezzük, hogy képzés keretében fogjuk őket megismertetni különféle szervezési és konferenciarendezési technikákkal” – mondja Marjatta. „Ezáltal az Önbecsülésük is növekedni fog.”

„Kezdetben csak egy kisebb aktív maggal dolgoztunk – ezek a fiatalok nemzetközi találkozókra is részt vettek, és megtanulták, hogyan működnek hasonló szervezetek külföldön. A SINUT együttműködik más északi országok testvérszervezeteivel, és a Nevelőszülők Nemzetközi Szövetségének (IFCO) is tagja.

Szociális munka családokkal

A családokkal folytatott szociális munka a 80-as években kezdett elterjedni a finnországi gyermekjóléti intézményekben. A célja az, hogy a kiemelt gyerekek családjában a pozitív működéseket, a család erősségeit hangsúlyozva arra biztassa a tagokat, hogy létrehozzák a gyerek hazatéréséhez szükséges változtatásokat.

A családorientált szociális munka 1984. körül vette kezdetét, amely elsősorban az új Gyermekjóléti Törvény rendelkezéseinek volt köszönhető. A gyermek- és közösségi otthonokban folyó munka eredményességének javítására törekvő kutatások kimutatták – és a szakmai vita is erre a következtetésre vezetett –, hogy a család rendkívül fontos szerepet játszik a gyermek fejlődésében.

Megfigyelték, hogy azok a gyerekek, akiknek a szülei ellenezték az intézeti elhelyezést, képtelenek voltak beilleszkedni az otthonban. Náluk csak átmeneti sikereket lehetett elérni.

Korábban az volt az általánosan elfogadott nézet, hogy a probléma forrása a gyerek. A család hatását figyelmen kívül hagyták. Nem ismerték még fel, hogy egy gyerek viselkedése mindig tükrözi családjának értékeit, normáit és attitűdjeit.

Ezért alakult ki tehát az igény a családokkal folytatott szociális munkára.

1985-ben beindult a családorientált szakemberképzés, és az irányzat fokozatosan teret nyert országszerte. A képzés elméleti háttérét az intenzív (rövid távú) esetkezelés és annak számtalan változata adta.

A problémafókuszú gondozás után áttértek a megoldáskeresést előtérbe helyező módszerekre. A patológikus és deviáns működések kutatásáról a hangsúly a közösség erőforrásainak és meglévő képességeinek fejlesztésére került.

Cél: a család pozitív működéseinek megerősítése

Az intenzív esetkezelésnek ugyanannyi variációja létezik, ahány családgondozó csak dolgozik a szakmában. Azonban bizonyos alapelvek valamennyi családorientált gyermekjóléti intézményben feltétlenül mindig érvényre jutnak:

- A problémák általában átfordítódnak emberi interakciókba. A különböző családi rendszerekben a családtagok interakciós mintázatokat fejlesztenek ki és tanulnak meg. Meg kell figyelni, hogy melyek azok az interakciók, amelyek fenntartják a diszfunkcionális családi működést, majd meg kell győzni a családtagokat, hogy a változtatás igenis lehetséges.
- A családgondozónak a lehető legtöbbet kell megtudnia a problémás működéshez kapcsolódó interakciókról, fel kell mérnie a változások maximális körét, de legfőképpen azt, hogy a család milyen erőforrásokkal rendelkezik a változások feldolgozásához.
- Hinni kell abban, hogy minden család/kliens vágyik a változásra. A szociális munkás feladata, hogy segítsen a családnak a tagok elképzeléseinek és képességeinek megfelelően változni, ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznie, hogy a gyermek egészséges fejlődése rendkívül sokféle családi rendszerben is lehetséges.
- Fel kell mérni és meg kell szilárdítani a család erős oldalait. Ezáltal növekszik a család önbecsülése, és erősebb lesz a hite a változásban.
- Az „itt és most”-ra kell koncentrálni.
- Fontos a rugalmasság és a kreativitás. Ez a családi üléseken részt vevő valamennyi szakemberre vonatkozik, csakúgy, mint a családorientált szociális munka módozataira és az alkalmazott módszerekre.
- A családokkal folytatott szociális munka nem csökkenti az egyéni esetkezelés jelentőségét a bentlakásos intézményekben.

Együtműködés a családokkal

Amikor egy gyermek valamilyen bentlakásos otthonba kerül, az ottani személyzet átmenetileg átveszi a szülők egyes funkcióit. Az intézmény munkatársainak feladata, hogy kielégítsék a gyermek alapvető fizikai, érzelmi és társas igényeit, ők kontrollálják a gyermeket, szabályozzák a viselkedését, és határozzák meg a korának és érettségének megfelelő magatartási kereteket.

A gondozás célja a szülők segítése abban, hogy visszanyerjék szülői szerepüket, amelyet csak szoros együtműködéssel lehet megvalósítani.

A szülőkkel való együtműködés számos módszerét alkalmazzák a különféle bentlakásos intézményekben:

- az egész családot (a testvéreket is) befogadják az otthonba, és a család egésze számára készítenek gondozási tervet

- csak a gyermek kerül az intézménybe. és a szülői szerepet időlegesen a személyzet gyakorolja. A szülők – és a gyermek – családterápiában vesznek részt az intézményen belül
- az egész család családterápiára jár az intézetbe. Ez egy nyitott gondozási forma, amelynek célja a gyermek kiemelésének megelőzése
- a szülők csoportüléseken vesznek részt az intézményben, ahol hasonló helyzetben lévő szülőtársaikkal beszélhetik meg a problémáikat
- az otthonok táboraikat is szerveznek a gyerekek és szüleik számára, ahol a különböző programok közben alakítani lehet a családi interakciókat
- a családterapeuta és a gyermek egyéni gondozója felkeresi a szülőket a lakásukban, elbeszélget velük a helyzetről és a mindennapi gondokról, és tanácsokkal látja el őket.
- esetkonferenciákat szerveznek az intézményben, amelyen valamennyi érintett személy részt vesz. A cél az, hogy a szülők folyamatosan visszajelzést kapjanak a gyermekükről, és hogy az érintettek megegyezzenek a gondozás fókuszában és céljaiban.
- a szülők ellátogathatnak az intézménybe, vagy a szabadságukat is ott tölthetik, miközben részt vesznek a gyermek gondozásában és a napi teendőkben.

A zárt és a nyitott gondoskodás közötti kooperáció szükségessége

A gyerekek megfelelő gondozása nem lehetséges akkor, ha elválasztjuk őket a családjuktól. Ez a családra is vonatkozik: nem szabad elválasztani őket attól a helyzettől, amelyben élnek, és amelynek szerves része a különféle hatóságokhoz fűződő kapcsolatuk is. „Szükséges tehát a sokrétű kooperáció” – vallja Tarja Niittyaro, aki a Halikko Gyermekotthon szociális munkása. Tarja rengeteg tapasztalattal rendelkezik az ilyen típusú együttműködéssel kapcsolatban.

„A kooperatív interakciók során kinyílunk a másik felé, és ő is felénk. Más szóval az együttműködést az egyének szintjén valósítjuk meg. Ez egy olyan fajta bizalmat igényel, amely engedi belátni a másik gyengéit és erősségeit egyaránt. Az, hogy különbözőek vagyunk, nyereségként is felfogható, ugyanakkor egyszerre nehezíti és kiteljesíti a kapcsolatot” – hangsúlyozza Tarja.

Arra is felhívja a figyelmet, hogy az együttműködés megvalósítása időigényes folyamat, és mindkét félnek többször is el kell látogatnia a másikhoz. A gyermekotthon személyzete ellátogathat különböző szociális szolgáltatásokat nyújtó irodákba, és a barátságos hangulatú otthonba is bátran hívhatnak látogatókat más szervezetektől egy kis eszmecserere.

„Ahhoz, hogy az együttműködés sikeres legyen, naprakész információval kell rendelkezni egymás munkájáról. Nem árt, ha reális elképzeléseink vannak arról, hogy a többi szolgáltató mire képes, így elkerülhetők a túlzott elvárások egymással szemben. A szakemberek legtöbbször csakis egy mélyreható beszélgetés nyomán értik meg és fogadják el egymás eltérő véleményét, és elejét lehet venni az olyan szóbeszédnek, hogy: azok nem kérnek a nehéz esetekből, vagy meg akarnak szabadulni attól a gyerektől.

Tarja szerint az erős fluktuáció, az önelégültség, a féltékenykedés a kliensek miatt és az egyes szakembercsoportok közötti rivalizálás gátolja a közös munkát. Gyakran csak önmagunkban vesszük észre az értéket, másokban nem. Így nem sok esély marad az együttműködésre.

„Egy zárt intézmény nem végezhet jó munkát. Nincs elég rálátása a dolgokra. A cél maga is homályos lehet, és a feladat elvégzetlenül marad.”

„A sikeres együttműködés mindenképp lehetővé teszi a szakember számára, hogy a saját munkájára koncentráljon. Vagyis nem kell tanárként vagy nyitott gondoskodást nyújtó szakemberként is dolgoznia. Viszont szélesebb perspektívát ad, és lehetővé teszi, hogy reálisan értékelje a helyzetet. Így tovább lehet lépni, hiszen az eset jó kezében van, és a megfelelő irányban halad. Ezen felül azt is tudja, honnan és hogyan kérhet információt, tehát az információ hiánya vagy csekély mennyisége nem gátolja meg a szituáció alapos megismerését.”

Forrás: Children in Residential Care in Finland, The Central Union for Child Welfare/The Consultative Committee on residential Care, 1992, cím: Armfeltintie 1, 00151 Helsinki, Finland.

Mariti Kemppainen, Soila Niklander, Anniki Alho és Anne Hujala írásai alapján